

УДК 94 (439)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-12-7>

Держалюк М.С.

ТРИАНОНСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР – ДЖЕРЕЛО НЕСТАБІЛЬНОСТІ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ (ЧАСТИНА 1)

У статті зазначається, що Трианонський мирний договір від 4 червня 1920 р. між країнами Антанти та Угорщиною за наслідками Першої світової війни виявився, як і усі інші шість договорів Версальської системи, переважно несправедливим. У насильницький спосіб територія Угорщини зменшилася на 2/3-х, чисельність населення скоротилася у 2,7 рази, третина угорського етносу перейшла до складу сусідніх держав.

Наголошується, що упродовж 1920-2020 рр. в Угорщині не було владних політичних сил різних спрямувань і течій, які визнавали б Трианонський мирний договір справедливим. Одночасно, правлячі політичні еліти сусідніх з Угорщиною держав вважали і вважають умови Трианона справедливими. Такі протилежні оцінки наслідків Версалью породжували антагонізм, унеможлилювали досягнення компромісу між країнами Центрально-Східної Європи.

Звертається увага на те, що у часи домінування у Європі коаліції країн на чолі з Німеччиною Версальські мирні договори, у тому числі й Трианонський, були демонтовані, запроваджувався новий порядок, у якому активну роль відіграли опоненти Версалью – Німеччина, Італія, Японія, СРСР, Угорщина, Болгарія.

Зазначається, що переможці Другої світової війни відновили кордони країн союзниць Німеччини у Європі, згідно з власними геополітичними інтересами, що на 70% відповідали кордонам, встановленим Антантою після Першої світової війни. Паризьким мирним договором від 10 лютого 1947 р. над Угорщиною було поновлено трианонські кордони. СРСР, Велика Британія, Франція і США діяли з гегемоністських позицій, керувалися правом переможця і багато в чому нав'язали переможеним країнам дискредитовані умови Версальської системи, не зробили належних висновків і не вибудували міжнародні відносини на наближених до справедливості принципах, а зберегли відповідними договорами ускладнені територіальні суперечності минулого.

Вказується, що загроза асиміляції і зникнення закордонних угорців – одна з головних причин активізації сучасної Угорщини. Заходи для подолання синдрому розчленованості угорської нації у Центрально-Східній Європі, що триває уже століття, дають незначні результати; темпи скорочення чисельності угорців у сусідніх державах упродовж останнього століття є найбільшими, тому Будапештом вважається, що немає часу для зволікання із запровадженням автономії для закордонних угорців, бо через наступні 25 років сама потреба в ній відпаде через їх зникнення.

Підкреслюється, що рівень забезпечення прав угорської меншини Закарпаття особливо позначається на взаєминах Угорщини з Україною. Оздоровлення відносин між Угорщиною та Україною має мінімальні шанси, оскільки позиції сторін щодо порядку застосування освітнього та мовного законів в Закарпатті не співпадають.

Враховуючи рішучу активність Угорщини та угорських закордонних спільнот у 2020 р. (століття підписання Трианонського мирного договору 4 червня 1920 р.), зроблено висновки, що дана проблема не тільки не втратить актуальності, а й значно посилиться.

Ключові слова: Трианонський мирний договір, титульна нація і меншина, міжетнічні проблеми, закордонні угорці, подвійне громадянство, автономія, мова освіти меншин, роль державної мови.

4 червня 2020 р. виповнилося 100 років з часу підписання Тріанонського мирного договору між переможцями Першої світової війни (Францією, Великою Британією, Італією, США, Японією, іншими) та Угорщиною. Цей договір явився одним із шести мирних договорів Версальсько-Вашингтонської системи (1919-1921 рр.), яким визначалися територіальні, економічні, репараційні, воєнні та міжнародно-правові умови існування цієї держави. Його положення виявилися одними з найбільш несправедливих і кабальних щодо угорської нації та держави.

Багатонаціональний фактор, гострі міжетнічні суперечності, що наростали і особливо загострилися на рубежі XIX-XX ст., породжували для кожної з таких держав складні й нездоланні проблеми. Особливо це негативно позначилося на внутрішньому і міжнародному житті Австро-Угорської монархії **після того, як у великій міжнародній політиці одночасно і відчутно посилилась її суб'єктність і об'єктність, що прискорило розпад цієї країни та формування у регіоні складних майбутніх процесів.** Станом на 1914 р. у монархії, з урахуванням Боснії та Герцеговини, підконтрольної спільно Австрії та Угорщині, мешкало понад 52,75 млн. чол., її територія становила 676,5 тис. кв. км. За обсягами території та кількістю населення монархія належала до першої десятки країн Європи. До її складу у дуальну епоху входило 12 великих народів, з яких пануючі нації – німці та угорці – склали 44,1% населення. На землях, які відносилися до Австрії (Цислейтанії), а це понад 300 тис. кв. км і 26,71 млн. чол., **австрійці/німці становили 12 млн. чол. (35,6% всього населення).** Решту склали 6,5 млн. чехи, 5 млн. поляки, 3,5 млн. українці, 1,3 млн. словенці, 0,8 млн. серби та хорвати, 0,75 млн. італійці, 0,4 млн. румуни та понад 0,5 млн. інші етноси.

Угорське королівство (Транслейтанія) напередодні війни було таким же строкатим за національним складом як і Цислейтанія. З врахування Хорватії його територія становила 324,75 тис. кв. км, населення – понад 21 млн. чол.; угорці склали майже 10 млн. чол. (48% всього населення). Без Хорватії Угорське королівство складало 283 тис. кв. км, населення – 18,3 млн. чол., питома вага угорців перевищувала 54%. Крім угорців, тут проживало до 3 млн. румунів, понад 2 млн. німців, до 2 млн. словаків, 1,8 млн. хорватів, понад 1 млн. сербів, понад 0,5 млн. українських русинів (Закарпаття, Східна Словаччина), євреї, роми [1, о. 225, 258; 2, с. 133-157]. Дані про Цислейтанію і Транслейтанію наводяться без врахування підконтрольної їм обом Боснії та Герцеговини.

Східний і південний напрямки зовнішньої політики монархії перебували під спільним контролем Відня та Будапешта, оскільки до Австрії належали Судети, Чехія, Західна і Східна Галичина, Буковина, Словенія і Південний Тіроль, а до складу Угорського королівства – Словаччина, Закарпаття, Патріум, Трансильванія, Східний і Західний Банат, Воєводина та Хорватія. Найвразливішою проблемою для монархії було те, що чисельність ненімців

переважала в Австрії, а угорців у королівстві досягла половини населення. Помітне посилення національно-визвольних рухів з початку ХХ ст. склало реальну небезпеку для розпаду держави. Фактор чисельної переваги інших народів монархії над німцями та угорцями перетворив їх на союзників в етнонаціональній політиці, змушував останніх активно і узгоджено діяти по ослабленню національно-визвольних рухів, посиленню асиміляційної політики слов'янських народів і румунів, які проживали у монархії, недопущенню наростання панславізму, посилення впливу країн Антанти, особливо Росії, у Центрально-Східній Європі (ЦСЄ) та на Балканах. У політиці щодо слов'янських народів, особливо на Балканах, Відень рахувався з позицією Будапешта. Лише на західному напрямку міжнародна політика монархії (Німеччина, Італія, Франція) формувалася переважно у Відні. З боку правлячих еліт монархії різко посилилася політика пангерманізму і пангунгаризму у відповідь на наростання серед чехів, словаків, українців, сербів, хорватів, підтримуваних Антантою, прагнення до незалежності, формування самостійних держав, а серед румунів – ідей великої Румунії, спрямованих на вихід із складу монархії. На рубежі ХІХ-ХХ ст. у протистоянні панславізму Будапешт почав діяти наполегливіше і рішучіше від Відня. Національна політика Угорщини, відповідно до освітніх законів 1868 р., 1881 р. та поправок до них А. Аппоні 1907 р., була спрямована на прискорену асиміляцію нетитульних народів королівства, щоб зменшити вплив останніх і не допустити наростання їхнього впливу та загрози для збереження цілісної монархії. Не випадково Угорщина відіграла важливу роль у недопущенні реформування у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. дуальної монархії аж до її розпаду шляхом розширення прав чехів, українських русинів, що планувалося здійснити Габсбургами. Напередодні Першої світової війни процес асиміляції в Угорському королівстві набув апогею.

Незважаючи на докладені великі зусилля, Габсбурзька монархія на початку ХХ ст. виявилася неспроможною політико-економічними і дипломатичними заходами протистояти наростанню впливу країн Антанти у Південно-Східній Європі, спрямувати розвиток національно-визвольних змагань інших народів монархії у конструктивне з точки зору її інтересів русло, що й стало вирішальною обставиною для оголошення монархією війни Сербії, яка переросла у Першу світову війну.

Боротьба поневолених слов'янських народів за незалежність від Османської, Австро-Угорської та Німецької імперій постійно використовувалася Росією, Францією і Великою Британією особливо активно на рубежі ХІХ-ХХ ст., у ході прискореного наростання національно-визвольних змагань. З одного боку, справедлива підтримка країн Антанти боротьби за національне звільнення таких народів гнучко поєднувалася з їх геополітичними інтересами, посиленням присутності у Європі та Азії. А з другого боку, у гострому протистоянні країн Антанти та Центральних держав навколо національно-

визвольного і великодержавницького факторів проявилися закономірності, що є властивими для відносин **держав, які претендують на світову роль**. Один блок країн прагнув досягти гегемонії у Європі, а другий намагався недопустити цього і зберегти там недоторканими власні пануючі позиції. Через безсилля останнього протидіяти втраті позицій протистояння загострилося і спричинило розв'язання Першої світової війни між двома блоками країн – Габсбурзької монархії, Німеччини, Туреччини і Болгарії та країн Антанти (Франції, Британії і Росії). Подібна закономірність, мабуть, є класичною у боротьбі чи прагненні до світового панування.

Після вступу США у війну на боці країн Антанти 7 грудня 1917 р. та обнародування у січні 14 пунктів В. Вільсона для країн Четверного союзу стала очевидною загроза програти війну і понести за це велику відповідальність. Протидіючи цьому Центральні держави, досягши Брест-Литовського сепаратного миру на Сході з Україною та з Росією у лютому-березні 1918 р., зуміли вийти з війни на два фронти і зосередитися на протиборстві лише на заході і півдні. Більше того, продовольчі поставки з України та розрив більшовицької Росії з Антантою допомогли значною мірою відновити рівновагу обох воюючих блоків. Міністр закордонних справ Австро-Угорщини О. Чернін вдався до негайного використання Брест-Литовського досвіду на переговорах з Францією і Британією, щоб і на західному напрямку досягти вигідного перемир'я. Зберігаючи лояльність до Німеччини, він розробив план сепаратного миру з країнами Антанти і провів з її представниками у квітні 1918 р. переговори з метою досягнення вигідних мирових умов для монархії, зокрема найголовніших, що були найбільш вразливими і доленосними для неї: припинення війни на Заході без анексій і контрибуцій, збереження територіальної цілісності монархії. Однак, повторити східний сценарій (припинити війну на рівних і уникнути поразки у ній) на Заході не вдалося, оскільки Франція, Британія та Італія, підсилені США, взяли курс на перемогу у війні і нав'язування умов миру як переможців, а не як рівнозначних сторін. Представники Антанти, добре знаючи про слабкі позиції монархії, вимагали від Австро-Угорщини розірвати стосунки з Німеччиною і вийти з війни на умовах Антанти (слов'янські народи і румуни мають набути незалежності). Монархія не погодилася на такі умови Антанти, залишилася союзницею Німеччини і продовжила бойові операції на західних фронтах.

При таких обставинах Франція, Італія, Британія і США посилили з травня 1918 р. бойові дії на усіх фронтах з метою досягнення перемоги над країнами Четверного союзу, їх розчленування, звільнення слов'янських й інших народів від німецького, австрійського, угорського та турецького панування. Вважалося, що новоутворені держави стануть надійними союзницями проти мілітаристської Німеччини та більшовицької Росії.

Наслідки розпочатої і програної війни обернулися для Центральних держав, для Габсбурзької імперії зокрема, як і кожної іншої

багатонаціональної монархії, яка потрапляла у подібне становище, катастрофою. У ході виснажливої 4-річної війни економіка монархії зазнала руйнації, перебувала на межі краху, зросло безробіття, нечувано збідніло населення. Внаслідок падіння абсолютизму, в умовах перехідного періоду до республіканської форми правління у Німеччині, Австрії, Угорщині, Туреччині тимчасово, у 1918-1920 рр., посилювався хаос і різко знизилася ефективність роботи державних органів правлячої еліти нового устрою цих держав. Керівництво збройних сил, як і усі провідні верстви суспільства, були деморалізовані. Обороздатність кожної з країн Четверного союзу, особливо Австро-Угорщини, впала. Жодній з них не вдалося консолідувати і мобілізувати збройні сили на захист національних інтересів та утримання етнічних територій у межах власної держави, спрямувати політико-дипломатичний потенціал на відстоювання державних інтересів на переговорах з Антантою на рівних і добитися справедливих мирових умов.

Велика Британія і Франція, як світові і ще стабільні колоніальні імперії, цим уміло скористалися. Вони рішуче і зухвало застосували весь свій економічний потенціал, наростили збройні операції і вдалися до прискореної воєнної перемоги над країнами Четверного союзу, насамперед над Німеччиною, Австро-Угорщиною та Османською імперією, всебічно підтримували антимонархічні і пацифістські сили, ліві рухи у цих державах, сприяли дискредитації авторитету влади та розколу суспільства, нарощували допомогу національно-визвольним рухам усіх поневолених народів цих монархій, особливо слов'янських. Заходи з боку Франції, Італії, Британії та США по ослабленню єдності Австро-Угорської, Німецької та Османської імперій, підтримка національних рад чехів, поляків, румунів і південних слов'ян почала наростати упродовж літа і прискорилося у вересні-жовтні 1918 р. У кінці жовтня 1918 р. **Антантою було проголошено і визнано незалежність Чехословаччини, Королівства хорватів, сербів та словенців, Польщі, Румунії** у нових кордонах, десятків країн Балканського півострова та арабського світу.

Підтримка Антантою при визначенні кордонів нових держав поширювалася не тільки на їхнє прагнення справедливо оволодіти етнічними землями, а й на захоплення значних територій інших народів, насамперед австрійців та угорців. Вона була породжена як великодержавницькими планами сусідніх держав, так і зобов'язаннями й інтересами самих держав Антанти ще з воєнних часів. Намагаючись добитися якомога ширшої коаліції народів проти країн Четверного союзу і забезпечення перемоги у війні, Франція та Британія уклали упродовж 1914-1916 рр. таємні угоди з лідерами національних рад Чехії, Румунії, Сербії про передачу останнім відповідних територій Австрії, Угорщини в разі, якщо останні вступають у війну на боці Антанти проти Центральних держав, що й було ними на угоду Антанти зроблено. Рекомендації лідерів чеських, сербських, польських, хорватських, словацьких і румунських національних рад, вироблені у 1916-1918 рр., спрямовані на розвал

країн Четверного союзу і створення на їх місці незалежних національних держав з визволених народів, отримали належне оформлення у всіх шести Версальських договорах з Центральними державами упродовж 1918-1923 рр.

Після серії невдач на фронтах імператор/король Австро-Угорщини Карл I визнав 16 жовтня 1918 р. поразку у війні і видав Маніфест про перетворення імперії на федерацію національних держав. Але національні ради недержавних народів монархії (чехів, румунів, південних слов'ян) відхилили цей Маніфест. Слідом за ним попередній глава уряду Угорщини І. Тіса, як і чинний Ш. Векерле, інші відомі політики 17 жовтня також визнали поразку країни у війні, але не погоджувалися на проведення демократичних реформ і визнання прав на самовизначення неугорських народів та надання їм автономії. Проте антимонархічні революції та національно-визвольні процеси на просторі Австро-Угорщини домінували, набули прискореного і переможного розвитку. Останній монархічний уряд на чолі з Ш. Векерле подав 24 жовтня 1918 р. у відставку. 31 жовтня його очолив лідер республіканських сил М. Каройі. Проголошення 28-29 жовтня 1918 р. незалежності Чехословаччини, Королівства сербів, хорватів та словенців, відродження Польської, Української держав, наростання боротьби румунів Трансільванії за її вихід із складу Угорщини та приєднання до Румунії відбувалося мирно і на демократичній основі через те, що національно-визвольні змагання цих народів співпали в часі із найвищою стадією безвладдя й анархії в Австрії, Угорщині у перші дні після падіння монархічної влади і перемоги у цих двох стовпах Габсбурзької монархії 30-31 жовтня 1918 р. буржуазно-демократичних революцій, а 9 листопада – у Німеччині, встановленням в усіх цих трьох країнах республіканського устрою. Нова влада Австро-Угорщини підписала 3 листопада у м. Падуя (Італія) перемир'я з країнами Антанти, а Німеччина це зробила 11 листопада 1918 р. у Комп'єнському лісі. Після того як імператор/король Габсбурзької монархії Карл I зрікся 11 листопада престолу республіканська влада Угорщини на чолі з **М. Каройі** окремо уклала 13 листопада 1918 р. у Белграді перемир'я з Антантою. Світова війна закінчилася, Центральні держави визнали свою поразку, у кожній з них започакувався демонтаж абсолютистського режиму і формування республіканського устрою. Підписані Центральними державами умови перемир'я у війні упродовж жовтня-листопада 1918 р. розцінювалися Антантою як визнання ними поразки у війні та повну капітуляцію. Насправді Центральні держави сприймали це як акт припинення війни, правову основу для початку переговорів по укладенню рівноправних мирних договорів.

Провідні політичні сили Австро-Угорщини до середини листопада 1918 р. не допускали реформування монархії і боролися за збереження за нею історичних територій. Лише після падіння монархії, проголошення рейсратом Австрії 30 жовтня Австрійської Республіки та його рішення про приєднання до Німецької республіки як складової частини Німеччини, Угорщина припинила

стосунки з Віднем і вдалася до розбудови власної суверенної держави і проведення самостійної зовнішньої політики. Після перемоги 30-31 жовтня буржуазно-демократичної революції і встановлення 16 листопада в Угорщині республіканського устрою Угорська Народна Республіка (УНР) на чолі з М. Кароєм вдалася до перетворення Угорщини на федерацію угорського, словацького та хорватського народів, забезпечення автономії для українських русинів, румунів та сербів у рамках кордонів колишнього Угорського королівства. Однак, національно-визвольні рухи пригнічених народів значно випереджали активні політичні дії республіканських сил Австрії та Угорщини. Австро-Угорська монархія у жовтні-листопаді 1918 р. розпалася на сім нових незалежних держав – Австрію, Угорщину, Чехословаччину, Королівство сербів, хорватів і словенців (Югославія), Польщу, ЗУНР – Західноукраїнську державу та нову Румунію, кордони яких у 1918-1920 рр. були сформовані країнами Антанти – переможцями війни – з ігноруванням етнічних факторів, з гегемоністських позицій, що відповідало їхнім геополітичним інтересам та новому правопорядку у Європі.

Прагненням республіканської влади Австрії та Угорщини зберегти історичні кордони колишніх Австрії та Угорщини не судилося реалізуватися через рішучий спротив цьому країн Антанти та їх союзниць, щойно проголошених незалежними державами неугорських народів колишньої Габсбурзької монархії. Франція та Велика Британія особливо після капітуляції Німеччини рішуче підтримали визвольні змагання народів Габсбурзької монархії і не визнавали національної політики, запропонованої Угорською та Австрійською республіками. В умовах непідтримки з боку Антанти та лідерів сусідніх народів принципів федералізації Австрії та Угорщини нові владні еліти останніх переорієнтовувалися на більшовицьку Росію та Українську державу, полівіння у цих країнах, особливо в Угорщині, прискорилося.

Рішення Паризької конференції від 26 лютого 1919 р. явилася вирішальним у розчленуванні Угорщини. У ньому пропонувалося перенести нові демаркаційні лінії (розмежування між сусідніми країнами та Угорщиною) вглибину угорських територій і пояснювалося це необхідністю об'єднання народів регіону задля недопущення поширення більшовицьких ідей у Європі. На той момент 60% території історичної Угорщини уже були окуповані сусідніми країнами за допомогою Антанти. Як з'ясувалося, Антанта не збиралася розпочинати колективного військового наступу проти більшовицької Росії, а війська румунів, сербів та чехів за її підтримки чомусь спрямовувалися лише на окупацію нових територій Угорської народної республіки. На якій підставі республіканська влада Угорщини мала поступатися своїми територіями сусіднім країнам, бо вони, бачте, виступають проти більшовицької Росії. Таку загарбницьку політику Антанти (на словах заявлялося, що вона готувалася з початку 1919 р. боротися проти більшовицької Росії, а на ділі вдалася до окупації із своїми союзницями усе нових територій Угорської

республіки) глава уряду УНР М. Каройі мав усі підстави назвати віроломною, **позначеною** принципами макіавеллізму. Оцінки М. Каройі поведінки країн Антанти у ЦСЄ були справедливими. На нараді військових угорської армії 2 березня у м. Сатмар він зазначив: якщо Антанта проігнорує принципами В. Вільсона і захоче нав'язати Угорщині такий мир, який передбачає розчленування Угорщини, то він такого миру ніколи не підпише. Угорщина буде захищати свої національні території. Слід зазначити, що УНР являлася самим прогресивним державним устроєм у тогочасній Європі, а її влада – уособленням центристських і демократичних цінностей. Оскільки ця позиція республіканської влади Угорщини Паризькою Конференцією не була взята до уваги, тому вимоги дипломатичної ноти місії Антанти у Будапешті на чолі з підполковником Фернандом Віксом від 20 березня 1919 р. провести демаркаційну лінію між Угорщиною та новими сусідніми країнами із значним заглибленням в етнічні угорські території були оцінені урядом УНР імперіалістичними і загарбницькими й рішуче ним відхилені.

Глава уряду УНР М. Каройі, не погодившись із запропонованими Антантою кордонами між Угорщиною та новими країнами, відмовився від влади і передав її союзу лівих сил – соціал-демократів та комуністів, які, взявши владу, повели рішучу збройну боротьбу спочатку за збереження цілісності історичної Угорщини, а коли це стало неможливим, то за збереження етнічних угорських територій у складі Угорщини. Антиугорська позиція Антанти та її союзниць – сусідніх країн – стала основною причиною різкого полівіння угорського суспільства та його еліти, мирної перемоги Угорської радянської республіки (УРР) 21 березня 1919 р. Антанта зверталася у квітні того ж року (нота генерала Сметса) й до УРР з подібними вимогами від 20 березня, але вони також були рішуче відкинуні. Проект Конституції УРР від 24 червня 1919 р. передбачав формування соціалістичної федерації рівноправних республік робітників та селян народів колишнього Угорського королівства на зразок Російської Федерації. Коли стала зрозумілою нереальність здійснення цього завдання, УРР погодилася на вихід із її складу інших народів і формування ними незалежних держав. 3 червня 1919 р. Радянська Угорщина рішуче протидіяла загарбницьким планам сусідніх держав, і вдалася до збройного захисту угорських етнічних територій, недопущення їх передачі до складу Словаччини, Румунії та Сербії, яких підтримували країни Антанти. Ідеї про те, що святу угорську землю не можна віддавати нікому, об'єднали угорських комуністів, соціалістів та націоналістів. Наспих сформована 100 тисячна Червона армія УРР успішно вела восени-влітку 1919 р. вітчизняну війну за збереження етнічних земель Угорщини проти зазіхань сусідніх держав, поки країни Антанти, особливо Франція, не посилили своєї участі на боці Румунії, Чехії, Сербії, Польщі, заблокувавши УРР та ізолювавши її від більшовицької Росії. Після падіння УРР, спричиненої агресивними діями Антанти та сусідніх

держав, у Парижі прискорилося підготовка мирного договору з вірою, що переможена і окупована Угорщина його підпише.

Мирний договір з Угорщиною готувався у Тріанонському палаці Версаля учасницями Паризької конференції упродовж усього 1919-1920 рр. без участі угорської делегації і без врахування жодної її пропозиції. Текст мирного договору і нові кордони між Угорщиною та новими сусідніми країнами були підготовлені, визначені і узгоджені учасницями конференції у травні-червні 1919 р. Ключову роль у цьому відіграв глава уряду Франції Ж. Клемансо. У Версалі чекали на повалення Угорської радянської республіки, окупацію 80% території цієї країни військами сусідніх держав і приведення до влади консервативних сил, які мали погодитися на мирові умови Антанти, бо народно-демократична і соціалістична влада Угорщини їх заперечували.

Учасниці Конференції від країн Антанти звинувачували **виключно** Угорщину, а не Габсбурзький двір у розв'язанні війни, що переросла у Першу світову війну, і відповідно поклали на неї за це найбільшу відповідальність, що було явним перебільшенням. Аргументи авторитетних юристів Угорщини у міжвоєнний період про те, що під час війни і до розпаду Габсбурзької монархії у листопаді 1918 р. Угорщина у складі монархії не мала суверенної воєнної і зовнішньої політики, тому її одноосібне звинувачення у розв'язанні війни не зовсім відповідало дійсності, не бралися до уваги. Більш правдивими були оцінки та звинувачення Угорщини у пригніченні національних меншин у ХІХ-на початку ХХ ст. Але знову ж таки віроломними і образливими виглядали пропозиції чеських представників на чолі з Е. Бенешем, керівників Франції (Ж. Клемансо), Британії (Г. Керзон, Р. Сетон-Ватсон) та інших, які активно підтримували розчленування Австро-Угорщини, створення на її місці ряду держав слов'янських народів. Окремі з них навіть характеризували угорців не європейською, а азіатською нацією, яка грубо порушувала права інших народів, що були у складі Угорського королівства, проводила **жорстоку політику асиміляції**.

Однозначна підтримка країнами Антанти національно-визвольних змагань усіх народів, які населяли монархію, їх рішення про розчленування Австро-Угорщини мотивувалося потребою в усуненні її з політичної арени, у ліквідації її як надійної опори Німеччини та серйозної суперниці у східноєвропейському регіоні і на Балканах.

У формуванні кордонів колишніх країн Четверного союзу бралися до уваги переважно геополітичний, гегемоністський і територіальний принципи, а національний склад територій, історичний чи економічний чинники значною мірою нехтувалися. В основу таких рішень клялися перебільшені дані делегацій Чехії, Румунії, Сербії, Польщі про етнічний склад територій, на які вони претендували, а позиція делегацій Німеччини, Австрії, Угорщини, України щодо усіх спірних територій ігнорувалася.

Чеська сторона переконувала, що у Судетській області проживало 1 млн. німців, замість 3,5 млн. за фактом, що у Словаччині проживало 300 тис. угорців замість понад 800 тис. осіб. Особливо перебільшеною на користь сусідніх держав представлялася питома вага національних спільнот Угорського королівства. Румунська делегація представила дані, що на землях 110 тис. кв. км, на які претендувала Румунія (Трансільванія, Східний Банат, регіон Патріум), румунський етнос на цих землях складав понад 60% населення, а угорський – третину. Насправді румунів було 50-51%, а угорців – 36%. Якщо до останніх додати кількість німців, євреїв, українських русинів, ромів (громадяни Габсбурзької монархії, а не Румунії), то усі вони разом на цих землях становили біля 50% населення. На половині західних територій Трансільванії, прикордонних з Затисянським регіоном, угорці явно переважали румунів, а при врахуванні інших етносів картина була ще більш на користь громадян монархії, а не Румунії. Дані про національний склад Угорського королівства за 1910 р., які угорська делегація на чолі з Палом Телекі намагалася передати учасникам Мирної Конференції, не були прийняті, а самі вони були ізольовані і утримувалися у готелі як інтерновані особи [3; 4].

Існування Угорської радянської республіки 21 березня – 1 серпня 1919 р. значно посилювало антиугорські позиції серед країн Заходу та сусідніх з нею країн. Підтримка у Східній Європі Польщі, Чехословаччини, Румунії, Югославії, їх територіальне розширення і перетворення на надійний санітарний кордон проти більшовицької Росії, блокування Москви і Будапешта, ізоляція одне від одного, недопущення поширення комуністичних ідей у Європі являлася визначальними рисами політики Франції і Британії у той момент [5, о. 37-38].

У період соціалістичної влади в Угорщині літом 1919 р. лідери її сусідніх держав – Чехословаччини, Румунії, Сербії – пропонували розчленувати Угорську державу та включити її суміжні з ними території до свого складу, що рішуче було відкинуто лідерами Паризької конференції. Взамін цьому ними пропонувалося утворити спільний коридор між трьома державами (Чехією, Румунією та Сербією) шляхом приєднання: до Чехії Словаччини, усієї північно-східної Угорщини, Закарпаття і таким чином ізолювати УРР від більшовицької Росії; до Румунії – Трансільванії, Мараморощини, Буковини, території південно-східної Угорщини по річці Тиса; до Сербії – південно-західної частини Угорщини. Антанта підтримала ідею Чехії та Румунії і на сході виник спільний чесько-румунський кордон, щоб протистояти радянським Росії та Угорщині. Ці плани були закріплені у Сен-Жерменському договорі від 10 вересня 1919 р. Паралельно до цього лідери Чехії та Сербії добивалися встановити між собою спільний коридор через західні землі Угорщини. На цей раз такої зухвалої акції навіть Антанта не дозволила собі здійснити.

Прагнення Чехії, Румунії і Сербії взяти Угорщину в суцільне кільце блокади, ізолювати її від Австрії, Польщі, України та Росії явилось не стільки

породженням угорського гегемонізму, скільки наслідком великодержавного шовінізму останніх. Остаточного розчленування Угорщини, як і її суцільного оточення, все ж не сталося лише тому, що цим ненаситним планам трьох сусідніх країн завадили здійснитися самі переможці Першої світової війни – насамперед Британія та Італія при мовчазній позиції Франції. «Завдяки великим державам, включно з Францією, наші територіальні втрати опинились меншими, хоча й значнішими, ніж це можна було б вважати справедливим та обґрунтованим» – точно оцінив проблему Тріанону відомий діяч Тамаш Зала на початку оксамитової революції в Угорщині [6, с. 3].

Після отримання запрошення взяти участь у Паризькій конференції у кінці 1919 р., глава угорської делегації А. Аппоні 10 січня 1920 р. прибув до Парижа. На засіданні Конференції 16 січня він виклав позицію Угорщини щодо умов договору, яку учасники вперше слухали, хоча доленосні питання Угорщини без її відома ними уже були вирішені. У своєму виступі А. Аппоні на основі правових, етнічних та історичних даних захищав інтереси угорської нації, відстоював етнічний принцип визначення кордонів, вважав несправедливим відрив від країни **186 тис. кв. км (2/3 частини її території) та 3,23 млн. угорців (1/3 угорської нації), причому з них 1,89 млн. осіб мають мешкати у безпосередньому дотиці із своєю колишньою батьківщиною, що є протиприроднім. Більше того, від Угорщини відбирався цілий ряд міст з чисто угорським чи переважно угорським населенням.** Для угорської делегації таке жорстоке територіальне покарання було незрозумілим, адже внаслідок цього руйнувалася економічна система держави. Доводив вагомість збереження єдиної Угорської держави й тим, що роздрібнені, малі і недосвідчені країни не зможуть надійно захищати Європу від зазіхань із Сходу та Півдня. Глава делегації наполягав, щоб аргументи угорської сторони були враховані при визначенні кордонів між Угорщиною та сусідніми державами; вимагав провести відповідно до 14 пунктів В. Вільсона референдум на усіх спірних територіях, які планувалося відібрати від Угорщини. «Заявляю, – наголошував А. Аппоні, – що ми приймемо результати референдуму, які б вони не були». Його обґрунтована промова французькою, англійською та італійською мовами отримала позитивну реакцію Великої Британії та Італії. Голова уряду і англійської делегації Ллойд Джордж, вивчивши дані про етнічний склад населення Угорського королівства, надані угорською стороною (Палом Телекі), виступив проти запропонованих кордонів між Угорщиною та сусідніми країнами, якщо 3 млн. угорців потрапляли до чужих держав. Це складало, як він заявив, 1/3 частину всієї угорської нації. Миру у Центральній Європі через такі кордони не буде, потрібно вносити правки у державні кордони, щоб вони найбільше відповідали етнічному чиннику. Така позиція обговорювалася учасниками конференції упродовж лютого-березня 1920 р. Але спроби британської, італійської делегацій у ході проведення додаткових консультацій не отримали належної уваги і підтримки більшості делегацій, так

же як і усі інші пропозиції угорської сторони, особливо з боку Франції, яка категорично висловлювалася проти будь-яких поступок угорцям. Її представники пропонували компенсувати передачу значних угорських етнічних земель до нових держав забезпеченням угорським меншинам релігійної, культурної, мовної та регіональної автономії. Тоді міністр закордонних справ Великої Британії Гарольд Керзон запропонував проводити референдуми на спірних територіях і їх результати брати за основу. І знову більшості не було отримано. Зійшлися на тому, що внесення змін у кордони буде зроблено пізніше, що дане питання врегулюють остаточно на рівні Ліги Націй, а на той момент не можна було зволікати, потрібно було негайно підписувати представлені, хоч і несправедливі умови договору.

Угорській делегації повторно було вручено 5 травня 1920 р. остаточний текст договору не для погодження, а для підписання, в основі якого лежали великодержавницькі інтереси країн Антанти та представників нових сусідніх з Угорщиною держав – Чехословаччини, Румунії, Королівства південних слов'ян (Югославії). **Ознайомившись із змістом договору, в якому була врахована лише одна пропозиція угорської сторони про захист прав угорських менших у сусідніх державах, А. Аппоні відмовився його підписувати і залишив Париж.** Зважаючи на безвихідне тогочасне становище Угорщини, за дорученням керівництва цієї країни міністр праці та народного добробуту А. Бенард 4 червня 1920 р. підписав договір безмовно, стоячи, не сівши за стіл переговорів, і зразу ж залишив залу засідань. Усі країни підписанти договору, окрім США, ратифікували його, і він вступив в силу 26 липня 1921 р. Конгрес США не ратифікував жодного з 6-ти Версальських договорів. **Двосторонні відносини США з усіма країнами Четверного союзу були визначені окремими договорами.**

Тріанонським мирним договором проголошувалася незалежність Угорщини, визнавалися її обрізані кордони, їй заборонялося без дозволу Ліги Націй вступати у будь-які союзи з іншими державами. Збройні сили обмежувалися 35 тис. за чисельністю без права на розвиток воєнно-промислового потенціалу. Угорщина втратила 38% промисловості, 67% національного багатства, сформоване Велике кільце залізничної мережі Угорського королівства. Починаючи з 1921 р., упродовж 30 років Угорщина мала платити контрибуцію за нанесені воєнні збитки країнам Антанти. Згодом обсяги платежів були у 10 разів зменшені і на середину 1920-х рр. їх виплата завершилася. Територія колишньої Угорщини з урахуванням Хорватії зменшувалася з 327,75 тис. кв. км до 93 тис. кв. км (на 75%), а населення з більш як 21 млн. до 7,6 млн. осіб (63,8%) колишнього Угорського королівства. Без врахування Хорватії територія Угорщини зменшувалася з 283 тис. кв. км до 93 тис. кв. км (на понад 67%), а населення з більш як 18,2 млн. до 7,6 млн. осіб (58%) колишнього Угорського королівства. Серед переданого до сусідніх держав усього населення угорці склали 3,3 млн. осіб (25,4%). Ця чисельність 3,3 млн.

угорців, які відійшли до сусідніх держав, становила 1/3 всього угорського етносу колишнього Угорського королівства. Кожен третій угорець потрапив до сусідніх держав у насильницький спосіб на основі цього диктату. Положеннями договору передбачалося забезпечення для угорських спільнот, які перейшли до сусідніх держав, рівних прав з місцевим населенням, незалежно від їх національності, раси, релігійного сповідання, гарантувалися їхні культурно-освітні та релігійні права. Про надання їм автономії у будь-якій формі у договорі не йшлося.

Тріанонський мирний договір став, в принципі, підсумковим актом Версальської системи мирних договорів 1919-1920 рр., узгоджувався з усіма попередніми договорами, зокрема із Сен-Жерменським мирним договором від 10 вересня 1919 р. з Австрією про передачу від Угорщини до Чехословаччини Словаччини і Закарпаття, а до Австрії – Західної Угорщини (Бургенланд). Серед шести мирових угод Версаля умови для Угорщини були одними із самих суворих і несправедливих. Прагнення угорської нації до об'єднання в єдиній державі на основі права народів на національне і державне самовизначення не відбулося. Тріанон був і залишається однією з найбільших національних трагедій в історії угорства. Французька дослідниця К. Хорель у своїй книзі «Хорті Міклош», виданій у Парижі 1993 р., а згодом і в Угорщині у 2017 р., стверджує, що у Європі немає іншої настільки розчленованої країни як Угорщина, від якої після Першої світової війни відібрали 2/3 її територій, а угорці стали найбільшою меншиною у сусідніх державах. Не применшуючи угорської трагедії, слід доповнити авторку, що у той період ще більших територіальних втрат зазнали Австрія та Османська імперія, а Україна та Білорусь взагалі були розділені між сусідами і втратили державність.

Не було дискусійним питання, чому угорська сторона, оцінюючи умови цього договору грабінницькими, все ж його підписала і ратифікувала 15 листопада 1920 р. Як показали наступні події, цілковита підтримка з боку країн Антанти новоутворених держав на протигагу інтересам Угорщини наростала. Якби Угорщина відхилила умови цього договору, то за наполяганням сусідніх з нею держав, країни Антанти пред'явили б ще більші анексіоністські вимоги до цієї країни. Не виключалася й можливість ліквідації самої угорської держави.

Додамо, що нав'язування Угорщині несправедливих кордонів стало наслідком не стільки реалізації саме умов таємних угод 1914-1916 рр. із національними радами сусідніх народів (від більшості подібних угод переможці війни мовчазно відмовлялися), скільки те, що для країн Антанти Австро-Угорщина була вагомою суперницею і опорою Німеччини, тому ліквідація і розчленування Австрії та Угорщини на користь нових сусідніх держав стало реалізацією стратегічного завдання самої Антанти. Основною причиною таких наслідків були несприятливі міжнародні та внутрішні чинники. Країни Антанти мали спільну позицію щодо розчленування монархії

на нові незалежні держави. У свою чергу, слов'янські та румунський народи, користуючись підтримкою переможної Антанти, не приймали жодних реформ та умов для збереження єдності країни у будь-яких формах. Останні твердо стояли на позиціях незалежного державотворення.

Додатковим вагомим чинником проти Угорщини явилось існування радянської республіки у березні-липні 1919 р., яка на заході розцінювалася як форпост поширення комуністичних ідей, зміцнення гегемонізму більшовицької Росії в Європі. Можливості для невеликої за воєнним і економічним потенціалом УНР, як і УРР не те що утримати цілісність країни, а й зберегти за нею значні угорські етнічні території через виснаження країни війною, поразку у ній, економічну розруху і тяжке матеріальне становище населення, в умовах розпаду монархії, активізації підтримки Антантою боротьби новоутворених Чехії, Румунії, Сербії проти УРР та більшовицької Росії, що надійно заблокували та ізолювали їх одну від одної, війни Угорщини на 4-х фронтах із сусідніми країнами, ставали примарними.

Збереженню єдиних і в існуючих кордонах Габсбурзької монархії в цілому та Угорського королівства, зокрема, не допомогли навіть проведені радикальні перетворення: ліквідація монархічної форми правління і запровадження республіканської моделі державного устрою, демократизація внутрішньополітичного життя, часткове запровадження аграрної реформи.

З поразкою монархії у війні прискорився її розпад, формування при сприянні країн Антанти нових держав. Гніт інших народів припинився, а згодом набув зворотніх тенденцій, уже проти німців та угорців на користь титульних націй нових держав. Думки окремих авторів про те, що падіння Габсбурзької монархії врятувало інші народи від асиміляції упродовж наступних поколінь, виглядають перебільшеними. При цьому слід однозначно відзначити й те, що лише після формування державності поневолених народів на місці Габсбурзької монархії, як і інших багатонаціональних країн, забезпечувалися оптимальні, кращі умови для їх повноцінного розвитку.

Сформовані на місці Габсбурзької монархії нові держави – Чехословаччина, Польща, Румунія, Югославія – стали у міжвоєнний період надійними союзницями Франції і Британії проти Росії, Німеччини, Австрії та Угорщини. Вихід із складу Угорського королівства Словаччини, Закарпаття, Трансільванії, Хорватії, Воєводини та інших регіонів південно-східної Угорщини і відповідне включення їх до складу Чехії, Румунії, Сербії визнавалося справедливими актами як з боку Угорщини, так і сусідніх країн, до яких вони перейшли. В цілому на усіх цих вищевказаних територіях угорське населення опинилося у меншості (дані перепису 1920 р.). Але на пограничних землях між Угорщиною та новими державами, до яких і ці землі відійшли, явно переважав угорський етнос (Фельвдік/Південна Словаччина, Патріум, Північна Трансільванія, Східний і Західний Банат, Дельвдік/Воєводина), що в Угорщині вважалося явною їх анексією і загарбанням з боку сусідніх держав. Всупереч цьому у

сусідніх з Угорщиною державах приєднання до їх складу й земель з переважанням угорського етносу також оцінювалося справедливим актом і не вважалося анексією. Захоплення явно угорських етнічних територій на пограниччі з сусідніми країнами й сьогодні вважається справедливим актом, а відповідний природній активний спротив Угорщини цьому кваліфікується великоугорським націоналізмом. Оцінки обох сторін останнього моменту, незважаючи на певні пом'якшення в окремих аспектах з боку сусідніх держав, залишилися незмінними упродовж усього століття.

Не викликає дискусії те, що причини розчленування Австро-Угорщини визріли значно раніше, стали наслідком попередньої реакційної внутрішньої та мілітаристської зовнішньої політики їх панівних еліт. Вони стали неминучими ще задовго до перемоги в Австрії та Угорщині у листопаді 1918 р. республіканських форм правління. Але й применшувати при цьому роль великодержавницької політики світових колоніальних імперій – Франції та Британії – у визначенні кордонів Габсбурзької монархії у ході війни та їх узаконенні після її розпаду було б не правильно. Обидва чинники є вагомими, взаємопов'язаними і мають досліджуватися комплексно.

Розпад у 1917-1919 рр. за результатами Першої світової війни Російської, Німецької, Габсбурзької, Турецької багатонаціональних імперій попервах супроводжувався домінуванням позитивних тенденцій щодо державотворчих процесів більшості націй Європи. На руїнах цих імперій, антагонізм в яких відіграв головну роль у розв'язанні та поразці у Першій світовій війні, формувалися, відроджувалися чи територіально розширювалися нові держави. Усе це відбулося завдяки перемозі національно-визвольних змагань народів, їх виходу зі складу згаданих 4-х монархій і проголошенню на їхніх етнічних територіях суверенних держав. Обнародувані В. Леніним та В. Вільсоном у кінці 1917 р. – на початку 1918 р. принципи про мир без анексій і контрибуцій, про право народів на самовизначення спрямовувалися насамперед проти багатонаціональних монархій – ворогів у Першій світовій війні – Німеччини, Австро-Угорщини, Османської імперії.

Принципи про самовизначення народів, за реалізацію яких так активно і послідовно боролися країни Антанти, найбільші світові колоніальні імперії – Британія, Росія, Франція та США – не торкалися їх батьківщини і володінь, а були реалізовані лише щодо другої трійки держав – Німеччини, Австро-Угорщини та Османської імперії, які капітулювали восени 1918 р. У ході вироблення учасниками Паризької конференції мирових угод з Центральними державами етнічні фактори не були визначальними для проведення кордонів, вони бралися до уваги лише в односторонньо корисних для них випадках. У Версальських договорах у ході встановлення кордонів колишніх країн Четверного союзу домінували вигідні для Антанти геополітичний, гегемоністський і територіальний принципи, а національний склад територій, історичний чи економічний чинники нехтувалися.

Як показав подальший розвиток подій країни Антанти, завдяки активній участі США у війні на їхньому боці і доведенню восени 1918 р. війни до повної перемоги над Німеччиною, Австро-Угорщиною, частково над Османською імперією та Болгарією, шляхом розчленування змогли усунути конкурентів і підпорядкувати Східну Європу та Близький Схід власним геополітичним інтересам. З одного боку, вдавшись до нав'язування грабжницьких мирових умов, до розчленування Габсбурзької монархії, вони позбувалися серйозного конкурента, значної опори Німеччини у Європі, ліквідували гніздо міжнародних суперечностей, а з другого боку, новоутворені країни на місці цієї монархії, завдяки вагомій підтримці Антанти, отриманню значних територій за рахунок Австрії і Угорщини, ставали для країн Антанти надійними союзниками. Роздрібнення багатонаціональних держав дозволило назавжди усунути конкурентів у регіональній чи світовій політиці, а проголошення на їх місці якомога більше нових незалежних країн автоматично перетворювало їх на союзниць тих, хто це спромігся здійснити.

Етнічні території панівних націй Габсбурзької монархії – австрійської та угорської – складала до 300 тис. кв. км, понад 44% усіх територій цієї держави. Австрійці домінували у межах верхньої і нижньої Австрії, на Судетських землях, у Зальцбургу, значній частині Штирії, Каринтії, Форарбергу і Північному Тіролі. Площа етнічного розселення австрійців у монархії досягала 130 тис. кв. км, населення 12 млн. осіб. Слід звернути увагу на те, що Національні збори Австрії ще 30 жовтня 1918 р. вирішили територіальне питання найбільш справедливо. До Австрії мало відійти лише 117,825 тис. кв. км і населення біля 10 млн. осіб, з яких біля 9,2 млн. осіб були австрійцями. Відомий історик з міжнародних відносин, професор Ю.В. Ключніков (Москва) ще у 1925 р. відзначав, що «такі прагнення Австрії не можна не визнати цілком розумними і виваженими».

Національні збори Австрійської республіки, погодившись під примусом на підписання Сен-Жерменського мирного договору, 6 вересня 1919 р. оцінили його «як несправедливий з національної точки зору, політично пагубний і невиконаний в економічному відношенні».

Проте умови Сен-Жерменського мирного договору 10 вересня 1919 р. проігнорували справедливою позицією Австрійської республіки. Від Австрії відійшли не тільки усі етнічні землі інших народів, а також і значні австрійські території. До Чехії були передані Судетська область (3,5 млн. німців, які явно переважали у краї), значні території з австрійським етносом Штирії та Каринтії; до Італії – Південний Тіроль, де доля австрійців складала понад 37%, а італійців – 54,5%. Внаслідок цього етнічні території Австрії зменшилися на 40 тис. кв. км і склали 84 тис. кв. км, а чисельність населення Австрії скоротилася майже на 4 млн. осіб, знизившись до 8,9 млн. осіб. Визначені у такий спосіб кордони між новими країнами на місці Габсбурзької монархії ніяк не відповідали

справедливим принципам, проголошеним великими державами-переможцями.

В Угорському королівстві (283 тис. кв. км без врахування території Хорватії) етнічні землі угорців склали понад 160 тис. кв. км з населенням 11,4 млн. осіб. За Тріанонським мирним договором від 4 червня 1920 р. до 70 тис. кв. км угорських етнічних земель були передані до Чехословаччини, Румунії та Югославії. Йшлося про смугу територій у 30-40 км між сучасними Угорщиною та Словаччиною, Сербією і Закарпаттям та про суміжні землі між сучасними Угорщиною і Румунією вглибину останньої на 200-250 км (Патріум, Північна Трансильванія, Східний Банат). Етнічна площа тріанонської Угорщини склала 93 тис. кв. км, кількість населення – до 8 млн. осіб, яке скоротилося майже на 3,4 млн. осіб.

У підсумку, за наслідками Версальських договорів 1919 р. і 1920 р. Австрія втратила понад 30% етнічних територій, а Угорщина – понад 44%. Для цілісності картини слід додати, що відповідно до Версальського договору з Німеччиною від 28 червня 1919 р. остання втратила 14% власних територій і усі наявні колонії, які перейшли до володіння країн Антанти. Територія Османська імперія відповідно до Севрського договору від 10 серпня 1920 р. та пізніше зміненого на Лозанський договір від 24 липня 1923 р. зменшилася у 2,2 рази. Найменшими втратами обійшлася Болгарія. Відповідно до Нейського договору від 27 листопада 1919 р. її втрати склали всього 10% територій.

У ході великого Версальського переділу зреалізувалися великодержавницькі плани Франції та Британії та інтереси нових сусідніх з Австрією та Угорщиною держав – Югославії, Румунії, Чехословаччини, Польщі, які за рахунок переможених країн і народів шляхом обрізання, розчленування, пограбування чи й ліквідації їх державності добилися найбільшого прирощення територій і людського потенціалу. Територія та населення нових держав збільшилися наступним чином: Сербії – майже у 3 рази та у 2,7 рази; Румунії – майже у 2,2 рази та у 2,34 рази; Чехословаччини – у 2 рази та більш як у 2,1 рази. Прирощення відбулися за рахунок перерозподілу на користь нових держав територій і народів колишніх Цислейтанії, що відповідно змешувалася у 3,53 рази та у 4,1 рази та Транслейтанії – у 3,5 рази та у 2,7 рази. Несправедливість нових кордонів особливо чітко простежується на долі Трансильванії (102 тис. кв. км), переданій до Румунії, де проживало 50-51% румунів, 36% угорців, решту склали німці, євреї, українські русини, серби, роми. Останні сукупно, як громадяни Габсбурзької монархії, значно переважали румунів. А у Північній Трансильванії, що межує з Угорщиною, угорці явно переважали румунський етнос. Однак, ці

фактори не враховувалися і вся Трансильванія, що територіально більша від тріанонської Угорщини, відійшла до складу Румунії.

Висновки професора Ю.В. Ключнікова про те, що Сен-Жерменським і Тріанонським мирними договорами встановлювалися несправедливі кордони для австрійського та угорського народів, позбавлялися їхні права на самовизначення та повноцінний розвиток у межах своєї держави і цим самим «балканізували» усю Центральну Європу, на що постійно вказував і Ллойд Джордж, були вірними і залишаються актуальними. Але вони є такими ж слухними і щодо інших угод Версальської системи, якими ігнорувалися права на самовизначення і незалежність усіх інших поневолених народів ЦСЄ.

Найбільших втрат від Версальського порядку у ЦСЄ зазнали Українська та Білоруська держави і народи. Відповідно до Версальського договору з Німеччиною, Сен-Жерменського – з Австрією, Тріанонського з Угорщиною та Ризького між Польщею та РСФРР, БРСР, УРСР 18 березня 1921 р. українські етнічні землі були четвертовані між Польщею, Чехословаччиною, Румунією та Росією, а білоруські – розділені між Росією та Польщею. Державність української та білоруської націй була ліквідована.

З перемогою країн Антанти над Центральними державами і вимушена згода переможених на мирові умови переможниць війни, дозволили не лише відстояти, але й зміцнити світове панування, у тому числі у Європі.

Тимчасова слабкість прогресивних режимів Центральних держав обернулася для них поразкою у протистоянні із світовим імперіалізмом. Його найбільш негативною ознакою у міжвоєнний період стали укладені несправедливі мирні договори, сформована Версальська система міжнародного порядку, неефективна діяльність Ліги Націй.

У міжвоєнні роки панівні класи Угорщини, шукаючи відповіді на причини, що призвели до Тріанонського диктату, розчленування Угорського королівства і втрати значних територій, безпідставно поклали виключну вину на політику народно-демократичної та соціалістичної влади (УНР і УРР, листопад 1918 р. – серпень 1919 р.) перед загарбницькими діями сусідніх держав, яких підтримували переможці війни – країни Антанти, звинувативши їх у бездарності, зраді національних інтересів і капітулянтстві. У період М. Хорті доводилося, що народно-демократична і соціалістична революції не спромоглися, визнаючи право інших народів королівства на самостійність, повести рішучу боротьбу по захисту справедливих державних і національних інтересів угорської нації. Через них, ніби-то, грабінницькі умови Тріанону були нав'язані країні, що обернулося для неї тяжкими наслідками. Слід наголосити, що подібні звинувачення носили не об'єктивний і далеко не правдивий характер. Справжніми винуватцями трагедії Угорщини, хоча вони у міжвоєнний період жодного разу не називалися, були: імперська політика

колишніх панівних класів Австрії та Угорщини щодо Балканських країн, насильницька асиміляція, обезкровлення національно-визвольних рухів народів самої монархії, зокрема чехів, словаків, румунів, українських русинів з метою недопущення їх відділення від монархії, що посилювалося з другої половини XIX ст. і тривало до початку Першої світової війни. Саме панівні кола Габсбурзької монархії винні у розв'язанні війни, метою якої було не допустити втрати домінуючої ролі монархії на Балканах, посилення національно-визвольної боротьби слов'янських народів за здобуття ними незалежності.

Всупереч цьому, угорська еліта у міжвоєнний період вдалася до повного замовчування справжніх причин трагедії Угорщини, що сталася у роки війни та після неї, і замість об'єктивного аналізу історичних процесів розвитку Габсбурзької монархії і Угорського королівства у XIX – на початку XX ст., зокрема, покладання головної вини на панівні еліти австрійської та угорської націй за жорстоке пригнічування інших етносів монархії, насильницьку асиміляцію, за розв'язання війни, що обернулося для країн Четверного союзу поразкою, падінням і розпадом монархій. Визнання причин цих наслідків давало можливість робити правильні висновки, формувати реальні напрямки внутрішньої і зовнішньої політики. Замість цього хортистський режим зосередився на виключному звинуваченні антимонархічних, центристських і лівих режимів Угорщини 1918-1919 рр., зокрема республіканської, соціал-демократичної та комуністичної партій та їх ідеологій у розколі суспільства, загостренні класового протистояння і червоного терору, зраді національних інтересів, що завершилося падінням й розпадом Угорського королівства, нав'язуванням Тріанону та втратою історичних територій. Вагомою підставою для звинувачення лівих устроїв УНР та УРР стало й те, що у рядах антимонархічних, республіканських, соціал-демократичних і комуністичних сил провідну роль відігравали представники єврейського етносу, що найбільше проникся радикальними лівими і марксистсько-ленінськими антиімперіалістичними за суттю ідеями. При цьому цілковито замовчувалася віроломна і антиугорська політика країн Антанти, які повелися з переможеними з позицій не стільки переможця, як завойовника. Такі односторонні і реакційні звинувачення і пропаганда далеко не відповідали повній дійсності, але знаходили підтримку значної частини суспільства, особливо серед представників середніх і вищих верств Угорщини, що дозволило крайнім правим силам на чолі з адміралом М. Хорті зміцнитися при владі і отримати визнання з боку країн Антанти. На фоні того, що республіканський устрій УНР на чолі з М. Карой у кінці 1918 р. – на початку 1919 р. не знайшов підтримки з боку переможців війни, не кажучи вже про Угорську радянську республіку, така позиція Антанти цілком може оцінюватися не як політикою переможця, а як завойовника. В унісон Антанті з приходом до влади напівмонархічний режим М. Хорті обмежив діяльність

провідних партій та їх лідерів періоду УНР та УРР, а функціонування Компартії заборонялася.

Насправді, саме панівні класи Габсбурзької монархії були винними у розв'язуванні війни, що переросла у тривалу світову війну, у поразці монархії, її розпаді та розчленуванні. Лідери УНР підписали 13 листопада 1918 р. Белградське перемир'я про вихід Угорщини з війни. УНР та УРР упродовж 1918-1919 рр. не погоджувалися на Тріанонські мирові умови, пред'явлені Антантою, боролися проти них і не підписували їх. Тріанонські умови були визнані (правда, через безвихідну ситуацію) лише хортистською верхівкою, яка походила із правлячої еліти часів Габсбурзької монархії.

Всупереч цьому, панівні кола колишнього Угорського королівства на чолі з М. Хорті, запровадивши в країні напівмонархічну форму правління на націоналістично-християнських і великодержавницьких засадах, вдалися до білого терору та репресій проти керівників УНР та УРР, усунення з рядів СДП її лівого крила, яке тісно співпрацювало з КПУ, заборонили діяльність Компартії, звинуватили центристську і ліву моделі влади у непатріотизмі і зраді національних інтересів, повели рішучу роботу по відродженню економічного, воєнно-промислового потенціалу, пошуку союзників на міжнародній арені для повернення втрачених територій та відновлення свого лідируючого становища в регіоні. Такими ознаками характеризувалося політичне життя цієї країни у міжвоєнний період.

Після розпаду монархії, роздрібненості регіону, значні 2-3-кратні перекроювання територій і населення у ЦСЄ сформувалися дуже складні політичні, економічні та міжнаціональні відносини. Становлення нових держав у міжвоєнний період супроводжувалося надзвичайно складними процесами внутрішнього і міжнародного характеру, які не дозволили порівнювати стан економічного їх розвитку цього регіону у 20-30-і рр. ХХ ст. з довоєнним періодом. Єдиним спільним критерієм для оцінки становища нових держав були їх низькі стартові можливості, спричинені виснажливою і тривалою війною, яка завдала найбільших втрат економіці усього регіону, кожній країні. Промислове виробництво скоротилося в середньому на 1/3, а сільськогосподарське – у два рази порівняно з 1913 р. До цього додалися: висока інфляція, відсутність іноземних інвестицій, велике безробіття, політика ізоляціонізму та антагонізму, тарифна політика, обвал економічного співробітництва між країнами регіону. У кожній з них правлячі еліти вдалися до проведення структурної перебудови економіки відповідно до отриманих нових територіальних і ресурсних умов. Панівні еліти нових держав почали формувати самостійну державну політику, відстоювати економічні інтереси на міжнародній арені з позицій національного егоїзму, вибудованого на довоєнних лозунгах: чим швидше і надійніше від'єднатися від вчорашніх метрополій. Ізоляціонізм, економічний націоналізм панував у нових державах колишньої Габсбурзької монархії упродовж усього міжвоєнного періоду.

Значне економічне відставання, політичні, міжнаціональні проблеми пояснювалися слабкістю справжнього політичного, економічного та державного суверенітету. Шлях до прогресу ними вбачався в ослабленні колишніх економічних зв'язків із вчорашніми метрополіями сприянні максимальному досягненню економічної самодостатності. Нові країни сповідували ізоляційну політику, особливо щодо своїх вчорашніх метрополій, що спричинило уповільнення темпів економічного розвитку кожної країни колишньої Габсбурзької монархії у міжвоєнний період, можливості для модернізації промисловості через відсутність внутрішніх ресурсів були мінімальними. Націоналістична економічна політика нових країн ЦСЄ задомінувала з перших днів їхнього становлення і тривала до середини 1930-х рр. Консолідація країн простору, реконструкція і модернізація провідних галузей економіки, заходи по впровадженню результатів промислової революції нових держав головним чином зводилася до національних джерел фінансування або залучення інвестицій країн Заходу, гальмуючи регіональні стосунки через гострі політичні і міжетнічні суперечності між країнами ЦСЄ.

Темпи промислового розвитку кожної нової держави були нижчими, ніж до розпаду єдиного ринку колишньої монархії. З посиленням антагонізму у регіоні склалися гірші умови для економічного прогресу нових країн.

Відродження країни та консолідація суспільства за часів режиму М. Хорті на антидемократичних націоналістичних цінностях відбувалося у 1920-і рр. дуже повільно. Угорщина перетворилася з середньої на малу країну, втратила своє домінування у ЦСЄ, потрапила до ізоляції у Карпатському басейні і була позбавлена доступу до регіональних та міжнародних ринків. Зате тотальна критика режимом М. Хорті нав'язаного Угорщині у 1920 р. Тріанонського мирного диктату, а також антиугорської політики Малої Антанти, широко пропаговані і доведені до свідомості широких народних мас вимоги ревізії цього несправедливого договору, стали головним аргументом нової влади у поясненні причин тяжкого соціально-економічного становища країни, отримали у суспільстві масову підтримку.

Ревізія Угорщиною Тріанону започаткувалася уже в кінці 1921 р. Нетривале воєнне напруження між Угорщиною та Австрією завершилося при посередництві Італії проведенням 4 грудня 1921 р. референдуму щодо приналежності північно-східної області Австрії (Бургенланд, Іорвідик), міста Шопрон та прилеглих до нього районів. В результаті плебісциту сама область залишилася у складі Австрії, а саме місто Шопрон на основі 65% голосів його жителів перейшло до Угорщини.

Рішучий курс Угорщини на ревізію Тріанонського договору спонукав нові й оновлені значною мірою за рахунок не тільки власних земель, а й етнічних угорських територій, Чехословаччину, Югославію та Румунію через один рік після його підписання укласти 7 червня 1921 р. між собою воєнно-політичний союз як колективну безпеку проти намагання Угорщини піддати ревізії

кордони з ними. Співпрацею цих трьох країн, що у міжвоєнний період в історичній літературі отримала назву «Мала Антанта», демонструвалося, що Угорщина має неухильно прийняти їхню політичну позицію. З підписанням 29-30 вересня 1938 р. Мюнхенської угоди договір про Малу Антанту втратив чинність.

Фінансова система країн ЦСЄ після війни цілковито занепала. Кожна країна регіону зіштовхнулася з цілком новими умовами співіснування, подолати які традиційним шляхом було неможливо через відсутність внутрішніх джерел. Оптимальним для вибору країн ЦСЄ залишався шлях піддатися значному політичному і економічному засиллю великих світових держав, що й було зроблено.

Під впливом світових оздоровчих процесів у 1930-і рр. започаткувалося поступове економічне зростання усіх країн і ЦСЄ, покращилося економічне та матеріальне становище їх населення, серед них і Угорщини у порівнянні з довоєнними роками. Якщо на середину 1920-х рр. питома вага іноземного капіталу в економіці країн ЦСЄ складала 25-30%, то на середину 1930-х рр. його доля досягла 50-70% (окрім Чехословаччини, де іноземний капітал не відігравав провідної ролі). Економічні успіхи Західної Європи у 1930-і рр. хоч і справили позитивний вплив на країни ЦСЄ, але цього було недостатньо, щоб їхнє відставання від Заходу скорочувалося. Країни цього регіону, на етапі лише формування незалежної національної економіки, не встигли завершити індустріалізацію, зазнали відчутного удару через світову економічну кризу 1929-1933 рр. Ціни на світових ринках на сільськогосподарську продукцію Угорщини впали на 50%, загальний експорт скоротився на 61% (найбільше серед країн ЦСЄ). Промислове виробництво цієї країни знизилося до 52% [1, с. 332-333, 346, 360].

Найбільш успішно подолали наслідки світової економічної кризи держави Європи, де посилювалися тоталітарні форми правління червоного, чорного чи коричневого режимів насамперед завдяки відмові від торгівельної системи вільного неконтрольованого ринку країн Атлантики і запровадженню повного державного контролю за кожною провідною галуззю економіки. Реформа економічного управління у Німеччині, починаючи з 1934 р., суть якої зводилася до посилення регуляторної ролі держави в економічних процесах, запровадження переходу до клірингових двосторонніх угод, виявилася ефективною формою не тільки для подолання кризи, а й ведення боротьби за світове панування. Завдяки відходу від принципів торгівлі на основі світових ринків і переходу до іншої торгівельної політики, запропонованої умовами Німеччини, країни ЦСЄ перетворилися на важливий економічний і сировинний плацдарм у піднесенні економіки і воєнно-промислового комплексу Німеччини. Позиції кожної країни регіону унезалежнювалися від регіональних перешкод, вибудованих Версальською політикою. Укладання Німеччиною з кожною країною регіону незалежних двосторонніх угод стало вигідним для

кожної з них, забезпечило рівність у торговельно-економічних, а згодом і у воєнно-політичних відносинах. У другій половині 1930-х рр. у ЦСЄ і на Балканах сформувався Великий економічний простір при домінуванні Німеччини. Відтоді економічне життя Угорщини прискорилося: у 1938 р. її промисловий розвиток досяг 128% довоєнного рівня проти 65% у 1924 р. Доля експорту та імпорту Угорщини з Німеччиною у 1939 р. перевищила 52%. Проте основу цих успіхів складали традиційні агропромислові галузі економіки, а доля нових модерних її складових (машинобудівної, автомобільної, електротранспортної) у цьому була незначною [1, о. 377, 380, 382-383, 396-398, 452].

Рівень механізації базових галузей економіки на Заході залишався більш вищим, ніж у країнах ЦСЄ, проте результати розвитку промисловості, особливо агропромислового комплексу країн цього регіону мало в чому їм поступалися. У 1930-і рр. країни ЦСЄ, хоча й повільно, проте успішно розвивалися; їхній прогрес ставав все очевиднішим, що забезпечило їм визначальну роль у великій політиці Німеччини.

У трьох нових світових центрах (Німеччині, країнах Атлантики, СРСР) посилювалося державне регулювання економічними процесами та основними сферами життя, соціальні питання, інтереси народних мас набули більшої уваги. Імперіалістична сутність капіталізму (всесилля монополій, банків, нічим не обмежена експлуатація трудових і природних ресурсів, колонізація інших народів та їх жорстоке визискування), щоб уникнути свої загибелі, з ініціативи правлячих режимів почала еволюціонувати до посилення державного регулювання суспільних та економічних відносин, обмеження всесилля приватного капіталу і діяльності монополій, а приватна сфера діяльності набула більш правових і демократичних форм управління та розвитку. Сутність капіталістичної економіки збереглася, зате гострота класових суперечностей, соціальна напруженість спадали у міру посилення її державного регулювання, що дозволило подолати світову економічну кризу 1930-х рр., стабілізувати економічне і суспільно-політичне життя капіталістичної системи, забезпечити прискорений розвиток провідних держав світу.

Але політичні процеси на світовій арені перебували під негативним впливом Версальського правопорядку, який став джерелом гострих міжнародних суперечностей у Європі, унеможлилювалося їх усунення мирним демократичним шляхом. На рубежі XIX-XX ст. вдалося уникнути переділу світу завдяки перемозі у Першій світовій війні країн Антанти (Франції, Британії і США). Після війни і до початку 1930-х рр. у політиці провідних держав світу (Італії, СРСР, Іспанії, Німеччині, Японії, Угорщині) запанувала тоталітарна форма влади, яка реально була зацікавлена у реформуванні світового порядку. На цей раз у боротьбу за переділ світу втрутилася більшість світових держав, що набуло у міжнародних та міжнародних відносинах

нечуваного ускладнення. Імперіалістична природа капіталізму знову брала гору над конструктивними процесами у світовому вимірі.

З трьох світових центрів два (Німеччина, СРСР) однозначно прямували курсом на демонтаж Версальсько-Вашингтонського світового порядку. Третій центр, країни Атлантики, які являлися безпосередніми творцями цього порядку, докладали великих зусиль для збереження цієї системи, йдучи при цьому на великі компроміси і погоджуючись на можливість значного її реформування. Для усунення небезпечних тенденцій, які безпосередньо загрожували новою світовою війною, саме країни Атлантики вдалися до рішучого реформування капіталістичної системи, зокрема посилення державного регулювання економічними процесами, активізували дипломатичну діяльність, в якій задомінували виваженість у взаєминах різних сторін, схильність до компромісів, що дозволило на певний час оздоровити ситуацію у світі.

Допоки між трьома центрами світової політики (англосакські країни з демократичною моделлю розвитку, блок тоталітарних країн на чолі з Німеччиною та комуністичний СРСР) склалася паритетність відносин, то кожна з них почала демонструвати прихильність до компромісів. Три світові центри погодилися у мирний спосіб переглянути результати Першої світової війни, анулювати Версальсько-Вашингтонський світовий порядок, визнати, що Ліга Націй так і не набула ролі міжнародного гаранта миру і стабільності. У часи домінування країн фашистської коаліції у Європі (1934-1941 рр.) Версальська система була демонтована, започаткувалося запровадження нового порядку, в якому найбільш активну роль почали відігравати Німеччина, Італія, Японія, СРСР, Іспанія, Угорщина, Болгарія та інші країни і народи, обділені версальськими рішеннями. Як тільки Німеччина та Японія вийшли з Ліги Націй, країни Атлантики негайно пішли на союз з Радянським Союзом, щоб не допустити подальшого зближення Москви та Берліну. Проте нові геополітичні умови створювали для обох цих держав різні можливості. СРСР успішно розвивав співробітництво як з країнами Осі, насамперед з Німеччиною, так і з країнами Атлантики. Союзницька політика на обох напрямках вдавалася лише СРСР. І на цей раз геополітичні реалії повторювали розвиток політичних процесів, що відбувалися напередодні Першої світової війни, у її ході та після її закінчення. Кожна з великих держав на шляху до світового домінування повторювала й у часи Другої світової війни гіркий досвід попередньої війни. Як не як, а колишні союзниці Антанти – Франція, Велика Британія, США та Росія – поверталися обличчям до своїх колишніх стратегічних партнерів. Вони знаходили компроміс, особливо коли їх до цього змушували фатальні обставини.

Загострення відносин між Німеччиною та країнами Атлантики наростало з метою зміни Версальського порядку і набуття Німеччиною та її союзницями рівноправного становища на світовій арені. Як показали подальші події, мирні

взаємини трьох світових центрів тривали до тих пір, поки це не призвело до помітного переважання інтересів країн Осі у світі, що неминуче і прискорено обумовило розв'язання нової світової війни.

Третій центр світової політики СРСР після завершення тотального одержавлення усіх сфер суспільного життя, встановлення в країні диктатури єдиної партії з догматичною ідеологією, набув нечуваного за формою і змістом тоталітаризму крайнього лівого зразка. Його діяльність ґрунтувалася на марксистсько-ленінській теорії про неминучість загибелі капіталізму і заміни його соціалістичним устроєм. Цьому завданню підпорядковувалася уся практична робота СРСР на міжнародній арені. Вона спрямовувалася не тільки на ліквідацію Версальського світового порядку, а й усієї капіталістичної системи, що переживала останню імперіалістичну стадію, та встановлення соціалістичної республіки у світовому масштабі.

Зміцнюючи свій воєнно-промисловий потенціал та міжнародні комуністичні, профспілкові, робітничі організації, СРСР активно готувався до реалізації марксистсько-ленінської концепції світової революції. Оскільки очікуваного чергового революційного піднесення у період світової кризи не відбулося і безпосередня перемога світової комуні віддалялася, Москва та її філія – КІ – тимчасово змінили тактику діяльності заради здійснення незмінних положень стратегії у майбутньому. Розгорнулася рішуча робота по зміцненню могутності СРСР, захисту його інтересів на міжнародній арені, виправдовуванню будь-яких його акцій, оскільки вони здійснювалися заради реалізації нової політики Й. Сталіна «про будівництво соціалізму в окремо взятій країні». Домінуючі державно-комуністичні інтереси СРСР на світовій арені здійснювалися у міжвоєнний період при допомозі міжнародного комуністичного руху. Нова тактика КІ щодо народного і національного фронту, починаючи з 1935 р., переслідувала незмінну стратегічну мету, суть якої зводилася до того, що майбутня війна, як і попередня, буде імперіалістичною і вестиметься за перерозподіл колоній, ринків збуту готової продукції, доступу до дешевої сировини та трудових ресурсів. У кінцевому підсумку боротьба загостриться між прихильниками утримання Версальсько-Вашингтонського світового порядку та його противниками, вимагаючими демонтажу і запровадження нового порядку, тобто за досягнення зміни світового панування одного блоку держав над іншим. Головне завдання СРСР та його міжнародного органу – КІ – полягало у тому, щоб активно підштовхувати країни Атлантики та фашистського блоку (країн Осі) до загострення між ними відносин, провокувати розв'язання між ними нової імперіалістичної війни, яка обернеться виснаженням потенціалу конкурентів обох сторін, погіршенням соціально-економічного становища та життєвого рівня народних мас, деморалізацією суспільства воюючих імперій, наростанням антиколоніального і національно-визвольного руху, початком розпаду світових колоніальних імперій. Сприяючи загостренню відносин і підтримуючи у нелегальний спосіб

нову війну між великими державами, сам же революційний штаб світової соціалістичної революції залишався осторонь до тих пір, поки останні процеси не вийдуть з під контроль пануючих держав та правлячих класів, невдоволення трудящих мас досягне апогею і складеться революційна ситуація, коли верхи стануть уже неспроможними, а низи ще не здатними справитися із загальною кризою, а відтак настане повна дестабілізація внутрішнього становища. На момент визрівання об'єктивних умов і початку революційних подій у провідних країнах обох воюючих блоків передбачалося рішучими кадровими і фінансовими акціями підтримати поглиблення громадянського протистояння, переростання глибокої кризи у громадянську війну. Після того як настане помітне воєнне, економічне та моральне виснаження війною країн обох блоків, планувалося нанесенням вирішального воєнного удару повалити дискредитовані режими і забезпечити перемогу соціалізму у світовому масштабі. Такі висновки, почерпнуті з повоєнного досвіду, були непохитними. З одного боку, протестний потенціал, що формувався у країнах, які програли війну, пережили розпад багатонаціональних імперій у 1917-1919 рр., падіння монархічних устроїв, встановлення республіканської форми правління, перемогу національно-визвольних змагань та формування на їх місці нових держав, набув світового рівня. З другого боку, Версальська система світового порядку, запроваджена переможцями війни, носила явно несправедливий характер. На цьому розломі вирішувалося майбутнє світового порядку, до якого готувалися усі великі політичні гравці. Але оскільки прогресивні, демократичні, комуністичні й інші ліві сили на шляху до участі у розв'язанні цього загальносвітового і європейського протиріччя не спромоглися гнучко поєднати інтернаціональні ідеї та демократичні, національні й державницькі інтереси, ефективно їх відстоювати, діяли розпорошено, то вони швидко були витіснені із світового подіуму правими політичними силами, головним чином тими державами, які зазнали поразки у війні і потрапили у підлегле становище (Німеччина) чи були з боку Антанти дискредитованими (СРСР).

Природньо, що у міжвоєнний період антиверсальську позицію займав і штаб світової соціалістичної революції – III (Комуністичний) Інтернаціонал, який діяв у Москві. Завданням Комінтерну являлося подолати імперіалізм як останню стадію капіталізму і забезпечити у революційний спосіб перехід від капіталізму до соціалістичної моделі державного устрою. Ця міжнародна організація неухильно керувалася ідеями В. Леніна про «світову соціалістичну революцію, створення всесвітньої Радянської республіки». Досвід більшовицької революції в Росії лежав в основі стратегії і тактики міжнародного комуністичного руху як інструмент повалення імперіалізму і перемоги міжнародної пролетарської революції. Діяльність КІ носила антиімперіалістичний і антиверсальський характер, оскільки укладені мирні договори за наслідками Першої світової війни сприймалися як

імперіалістичні, несправедливі, загарбницькі, вважалися тимчасовими, підлягали рішучому перегляду, який неминуче відбудеться після падіння імперіалізму та революційної перемоги соціалістичного устрою на міжнародному рівні. Революційна і безкомпромісна політика КІ та керівних штабів компартій зарубіжних країн позбавляла їх можливостей для формування і ефективної діяльності широкого народного і національного фронту з іншими лівими і центристськими силами, які у своїй діяльності віддавали перевагу політиці еволюції та реформізму у боротьбі за ліквідацію реакційних елементів капіталістичної системи, фашистських режимів та встановлення демократичної моделі державного устрою.

КП Угорщини під егідою керівного штабу КІ вивчала ситуацію у країнах ЦСЄ, насамперед Угорщини, намагалася знайти шляхи для їх розв'язання. Але догматична віра у всесія теорії класової боротьби, що епоха імперіалізму неминуче призведе до загострення міждержавних відносин у світі, і рано чи пізно породить нову світову війну, що має завершитися перемогою пролетарської революції у світовому масштабі, звужувала можливості адекватно оцінювати історичні процеси в цілому у Європі та конкретно в Угорщині. У її рішеннях та діях спостерігалася відсутність реальних, чи хоча б наближених до дійсності, оцінок. Догматичні настанови КІ не дозволяли виявляти головні причини, які призвели до гострих політичних і міжетнічних суперечностей у ЦСЄ, економічної стагнації більшості країн цього регіону. А вони виявилися глибшими від загальних і поверхових декларацій КІ, сфокусованих лише на теоретичних положеннях – на загостренні класової боротьби, захисті інтересів трудящих і знищенні експлуаторських класів, ліквідації імперіалізму – головного і єдиного джерела усіх цих проблем. У міжвоєнний період оцінки та дії КП Угорщини все більше ставали догматичними, не відповідали реаліям розвитку країн, націй у ЦСЄ у міжвоєнний період.

Прогресивні сили Угорщини усіх спрямувань не змогли зробити правильні висновки і дати своєчасні відповіді на причини сповзання країни до тоталітарної форми правління, до посилення крайніх режимів у Європі у міжвоєнний період. А вони впливали з того, що кожна країна у нових Версальських кордонах, в умовах загострених міжнаціональних відносин, переживала складний і дуже тривалий процес свого становлення. Можливості для модернізації у них були мінімальними. Жоден обрубок колишньої Габсбурзької монархії, на відміну від країн Заходу, виявився у міжвоєнний період не придатним для прискороного відновлення економічного життя. Негативний вплив мали антагоністичні відносини між новими країнами регіону, у яких національні еліти, особливо впливові інтелігентні кола нових держав, відігравали у цьому ключову роль. Не було відповідей на причини домінування у нових державах політики економічного націоналізму, суть якого зводилася до політичної ізоляції та економічної замкненості господарства,

відмежування нових держав (колоній) від вчорашніх метрополій колишньої монархії, через що усі спроби модернізації промисловості в цілому, індустріалізації провідних галузей, розвитку машинобудування, залізниці та електричного транспорту, модернізації агропромислового комплексу наштовхувалися на нездоланні регіональні перешкоди. В умовах повної роз'єднаності і конфронтації між країнами усього регіону, тим більше, коли він не був індустріально розвинутим вирішення цих проблем давалися дуже важко. Керівні і панівні кола кожної з цих країн змушені були вдаватися до докорінної реорганізації усіх галузей господарства, які їм випали у спадок від колишньої монархії. Відсутність замкнутого виробництва практично у жодній галузі, зруйнованість зв'язків, повне домінування політичних принципів у відносинах між країнами-спадкоємцями Габсбурзької імперії не давали можливості повноцінно зайнятися індустріалізацією, модернізацією та аграрною реформою. Націоналістична економічна політика більшості країн регіону спрямовувалася на ізоляцію внутрішнього ринку від сусідніх країн, обмеження розвитку здорових торговельних відносин у регіоні. Країни, які успадкували великі території після розпаду монархії (Чехословаччина, Румунія, Югославія), отримали значно більший економічний, ресурсний і територіальний потенціал, внутрішній ринок ставав об'ємнішим. Їхні шанси для модернізації ставали кращими. Але ті з них, які втратили значні території, потрапили до складніших умов для економічного прогресу. До останніх належали Австрія та Угорщина.

Упродовж міжвоєнного періоду гострі і складні проблеми угорської держави та суспільства, породжені обмеженими кордонами, ресурсами і ринками, не знаходили своєчасного і належного аналізу й оцінок, особливо серед радикальних лівих сил Угорщини. Під впливом політики СРСР у міжвоєнний період Компартією Угорщини, як і іншими секціями КІ, приймалися усе частіше помилкові і наївні рішення, що не відповідали дійсному становищу в Угорщині, в цілому у регіоні, зате цілковито були згодливими для режиму Сталіна. Через відсутність патріотичних і державницьких позицій, засудження імперіалістичної політики великих держав у ЦСЄ, спрямованої не на задовільнення наближеного до вирівнювання інтересів кожного народу регіону, не на консолідацію, а на ослаблення усього простору шляхом його розчленування на малі держави, які легше було утримувати під своїм впливом, нацьковувати одна на одну, знижували авторитет партії в угорському суспільстві. КПУ не спромоглася дати відповіді на доленосні проблеми своєї країни, зробити правдивий комплексний аналіз причин розпаду Габсбурзької монархії, зокрема Угорського королівства, об'єктивно оцінити Версальський правопорядок у Європі, показати нікчемність політики Ліги Націй у врегулюванні міжнародних і особливо територіальних спорів, зокрема Тріанонського мирного диктату, назвати справжніх винуватців трагедії Угорщини у 1920 р., аргументовано розвінчувати і спростовувати неправдивість однобічних звинувачень правлячих кіл режиму М. Хорті. Тільки

обґрунтована позиція щодо усіх доленосних питань Угорської держави, а не зосередження політики навколо вимог проведення аграрної реформи шляхом ліквідації великого поміщицького землеволодіння, забезпечувала б ідеологічну перевагу лівих сил над панівними класами хортистського режиму, дискредитовувала б їх діяльність у суспільстві, підвищувала б авторитет КП Угорщини, як впливової політичної організації своєї країни. Кожне рішення влади заслуговувало на вивчення і гідну відповідь. А на кожний ідеологічний випад, демагогічну позицію влади мало слідувати аргументоване і достовірне спростування та його масове тиражування серед населення. Обставини вимагали від КПУ формувати свою діяльність на паритетності інтернаціональних та національних інтересів, що відповідало політиці народного і національного фронту КІ. Однак, така політика ставала можливою при умові, якби політичний центр партії діяв поза межами режиму Сталіна. Оскільки цього не відбулося, тому опозиційна КП Угорщини не мала шансів стати успішною у порівнянні з політикою монархічних класів на чолі з М. Хорті. Адже центристські чи ліві республіканські принципи і цінності в усьому вивищувалися над дискредитованою монархічною моделлю у Європі, у тому числі й в Угорщині. Однак, опозиційні ліві сили, маючи значний потенціал, після переміщення центра своєї діяльності з Європи (Відня, Берліна, Парижа) до Москви зіштовхнулися із сталінською деспотією. Замість підсилення ефективності своєї системної інтелектуально-організаторської роботи вони потрапили до умов схоластики і догматизму, обрамлених інтернаціональними постулатами, за якими приховувалися великодержавницькі інтереси СРСР. З цих причин усе частіше почали з'являтися рішення, що не відповідали історичному моменту і дійсним процесам у країні. З боку КПУ режим М. Хорті в Угорщині оцінювався виключно як фашистський, а його внутрішня політика – реакційною, антинародною, спрямованою лише на шкоду інтересам трудящих Угорщини, ставали все більш неадекватними. КПУ продовжувала слідувати універсальній класовій догмі – сприяти визріванню чергової революційної ситуації, поваленню режиму М. Хорті і відновленню Угорської комуни. У її діяльності усе більше посилювалася тенденція, що у міру загострення міжнародних відносин і наростання загрози нової світової війни, з'являтимуться все більші шанси для успіху у боротьбі за інтереси трудових класів цієї країни. Повне переважання у політиці КПУ інтернаціональних, соціалістичних і соціальних принципів, відсутність патріотичних і державницьких мотивів, неадекватні оцінки внутрішньополітичних процесів в Угорщині витісняли її на узбіччя політичного і економічного життя країни. Починаючи з 1930 р., діяльність КПУ усе більше позиціонувала себе як органічна складова керівного органу ВКП(б). Вважалося, що на рубежі 1920-30-х рр. у країні складалася нова революційна ситуація для повалення хортизму. **Помилковий** курс на безпосереднє встановлення в Угорщині 2-ї Угорської радянської республіки

був незмінним і домінував у політиці КПУ аж до 1936 р., поки не було ліквідовано керівництво партії на чолі з Б. Куном. Лише після цього на вимогу КІ партія проголосила головним своїм завданням формування широкого антифашистського народного фронту за збереження незалежності Угорщини від Німеччини та недопущення її участі у війні на боці країн Осі. Проте й ця зміна в тактиці лише на словах обернулася такими ж невдачами, як і попередня, через що унеможлиблювалося відродження цієї партії як впливової політичної сили країни у 1918-1919 рр. На державницькі і національні питання своєї країни КПУ не давала належних відповідей. З великим запізненням, лише після приєднання Австрії до Німеччини у березні 1938 р. головною метою КПУ було проголошено боротьбу за збереження незалежності Угорщини, недопущення її повного входження в орбіту політики Третього рейху. Тривалий час партія відмовчувалася й щодо питання Тріанону, не підтримувала насильницької ревізії у 1939-1941 рр. умов цього несправедливого мирного договору. Їй була нав'язана догма, що перегляд кордонів хортистами на користь Угорщини було злочином проти сусідніх народів, бо вчинялося це на користь фашистської Німеччини з метою поневолення нею усіх народів регіону. Лише у квітневій 1941 р. програмі КПУ викладалася позиція партії щодо переглянутих кордонів на користь Угорщини. У ній зазначалося, що партія засуджує Тріанонський мирний диктат, але й не приймає його ревізії, здійсненого хортистським режимом збройним чином. У ній наголошувалося, що розв'язання територіального питання з сусідніми народами можливе шляхом переговорів, зміцнення дружніх стосунків з народами Дунайського басейну заради спільного прогресу. Партія виступила проти махінацій імперіалістичних держав, зазначила, що розв'язання територіального питання не може служити поневоленню інших народів, а має вирішуватися лише на принципах їх самовизначення, вільного і мирного врегулювання, досягнутого на основі згоди трудящих угорського та сусідніх народів [7, о. 115-116, 118].

У роки німецько-радянської війни політика єдиного і національного фронту у діяльності КПУ була сфокусована на ослаблення агресивного блоку фашистських держав, забезпечення перемоги СРСР над Німеччиною та її союзницями, сприяння виходу Угорщини з коаліції фашистських країн, припинення нею війни на їхньому боці, допомогу СРСР, іншим поневоленим народам у визвольній боротьбі. Вістря політики національного фронту було спрямоване на припинення Угорщиною війни проти СРСР, виведення із Східного фронту угорських військ на батьківщину. Вважалося, що такими є гострі вимоги угорських трудящих, проте ні словом не було обмовлено, що припинення війни найбільше відповідає національним і державним інтересам. Ініційовані партією акції по формуванню антифашистського, антивоєнного та антинімецького політичного фронту в Угорщині, як і усі інші подібні проекти не заходи помітного відгуку всередині країни. Правлячий клас Угорщини

дотримувався позиції, що союзницями Угорщини є ті держави, які допомогли переглянути несправедливі кордони і підтримували право Угорщини на них.

Саме через неефективну національну політику угорський рух до незалежності у роки війни значно поступався своєю активністю іншим країнам, які були окуповані чи ліквідовані Німеччиною. Спротив німецьким інтересам в Угорщині через отриману від Берліна міжнародну підтримку, задовільнення територіальних інтересів сприймалося у цій країні як зрада державних і національних інтересів і був незначним. До середини 1943 р. головна увага правлячих кіл країни була прикута до союзу Угорщини з Німеччиною проти СРСР. Починаючи з другої половини 1943 р. і до кінця війни, основна увага лідерів країни спрямовувалася на примирення із західними країнами, щоб заручитися їх підтримкою та добитися згоди на збереження за Угорщиною ревізованих кордонів, щоб війська країн Атлантики окупували Угорщину і не допустили Радянської армії на її територію. Оскільки такої підтримки від англо-американської коаліції Угорщиною не було досягнуто, то правлячі кола Угорщини продовжували чітке співробітництво з Німеччиною до кінця війни. У жодній країні Європи накази німецького Вермахту так ретельно не виконувалися, як в Угорщині [7, о. 119, 125, 129]. Для цього були відповідні підстави. Завдяки Німеччині Угорщина у кінці 1930-х рр. отримала реальну міжнародну підтримку і сприяння у перегляді Тріанонського мирного диктату.

Біда не в тому, що КПУ у міжвоєнний період, тим більше у роки війни не спромоглася виробити і реалізувати жодного позитивного рішення для інтересів країни, що могло підірвати чи хоча б ослабити позиції тогочасної влади в Угорщині. Справжньою трагедією цієї політичної сили, центр якої перебував в СРСР, було те, що їй не вдалося добитися від країн Антинімецької коаліції, насамперед від СРСР, хоча б одного позитивного рішення, яке слугувало б загальноугорським і державним інтересам, яке багато значило б для Угорщини. Нав'язані Москвою виключно просталінські догматичні стратегія і тактика виключали національні інтереси і державницькі позиції, не давали цій партії можливості справляти певний вплив на політику Угорщини, відігравати вагомий роль у формуванні широкого національного і антифашистського фронту, єднанні прогресивних сил суспільства, не кажучи вже про лідируючі позиції в країні. Трудящі країни були достатньо свідомими у тому, щоб розібратися, хто є прихильником угорської нації, а хто – її суперником чи ворогом. Так було й з угорськими інтернаціоналістами в СРСР. Лідери КПУ, які перебували упродовж війни у Москві, так і не отримали жодних запевнень з боку керівництва СРСР у можливості формування кордонів Угорщини за етнічним принципом. Їм нічого іншого не залишалося як згрупувати знекровлені, деморалізовані масовими репресіями і переслідуваннями сили угорської політичної еміграції, а також сформовані з колишніх угорських військовополонених антифашистів і спрямувати їх на допомогу СРСР у війні проти фашистських агресорів і лише абстрактними

фразами запевняти своїх співвітчизників, що після переможної війни складуться сприятливі можливості для врегулювання спірних територіальних і міжнаціональних проблем у ЦСЄ. При цьому наголошувалося, що дані питання мають розглядатися лише на основі взаємної згоди усіх зацікавлених сторін. Ці сподівання ставали все більш примарними у міру наростання перемог СРСР у війні з Німеччиною. Після визволення країни Радянською армією у керівництва КПУ жодних шансів для врегулювання міжнаціональних проблем з сусідніми державами, тим більше виправити грабіжницькі умови Тріанону не з'являлося. Після встановлення народно-демократичної та соціалістичної системи у країнах ЦСЄ до міжнаціональних, тим паче до територіальних проблем, ніколи не поверталися.

(Продовження статті у наступному номері журналу «ПВІ»)

Список використаних джерел та літератури

1. Iván B.T., György R. *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században*. – Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976. – 723 o.
2. Зейдлер М. Трианонский мирный договор 1920 г. Взгляд современной венгерской историографии // Историческая экспертиза – 2019. – № 2. Институт истории Центра гуманитарных исследований ВАН. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://istorex.ru/page/zeydler_m_trianonskiy_mirnyy_dogovor_1920_g_vzgljad_sovremennoy_vengerskoy_istoriografii
3. Botos Laszlo. *Ut a trianoni bekeparancshoz*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://magyarmegmaradasert.hu/kiletunk/trianon/item/507/-z>
4. *Trianonrol ertekezett Romsics Ignac Marosvasarhelyen*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.maszol.ro/index.php/kultura/54960-trianonrol-ertekezett-romsics-ignac-marosvasarhelyen> - 2015. oktober 23
5. Gusztáv K. *Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig*. – Budapest, 2004.
6. Зала Т. Трианон в новом освещении // Венгерские новости. – Будапешт. – 1988. – № 9.
7. Pinter I. *A Magyar antifasiszta, Hitler-ellenes nemzeti ellenallas tortenetehez. Munkaszozgalomtorteneti tanulmanyok*. – Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1975. – 488 o.

References

1. Iván, B.T. & György, R. (1976). *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században* [Economic development of the Central-Eastern Europe in XIX-XX centuries]. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. [In Hungarian].
2. Zejdler, M. (2019). *Trianonskij myrnyj dogovor 1920 g. Vzglyad sovremennoj vengerskoj istoriografii* [Treaty of Trianon of 1920. The view of modern Hungarian historiography]. *Istoricheskaya ekspertiza* [Historical expertise], 2. [Online]. Available from: https://istorex.ru/page/zeydler_m_trianonskiy_mirnyy_dogovor_1920_g_vzgljad_sovremennoy_vengerskoy_istoriografii [In Russian].
3. *Botos Laszlo. Ut a trianoni bekeparancshoz* [Way to Trianon peaceful dictatorship]. [Online]. Available from: <http://magyarmegmaradasert.hu/kiletunk/trianon/item/507/-z> [In Hungarian].
4. *Trianonrol ertekezett Romsics Ignac Marosvasarhelyen* [Lecture of Ignác Romsics in Marosvásárhely town]. [Online]. Available from: <https://www.maszol.ro/index.php/kultura/54960-trianonrol-ertekezett-romsics-ignac-marosvasarhelyen> - 2015. oktober 23 [In Hungarian].
5. Gusztáv, K. (2004). *Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig* [Policy of France in Central-Eastern Europe from 1918 to present time]. Budapest. [In Hungarian].

6. Zala, T. (1988). Trianon v novom osvjetshcenii [Trianon in new lighted]. *Vengerskije novosti* [Hungarians news], 9 [in Russian].
7. Pinter, I. (1975). *A Magyar antifasiszta, Hitler-ellenes nemzeti ellenallas tortenetehez. Munkaszozgalomtorteneti tanulmanyok* [To the issue of Hungarian antifascist antihitler national resistance. Researches from the history of workers' movement]. Budapest: Kossuth Könyvkiadó. [In Hungarian].

Держалюк Н.С. Трианонский мирный договор – источник нестабильности в Центрально-Восточной Европе (Часть 1).

В статье отмечается, что Трианонский мирный договор от 4 июня 1920 г. между странами Антанты и Венгрией по результатам Первой мировой войны оказался, как и все остальные шесть договоров Версальской системы, преимущественно несправедливым. Насильственно территория Венгрии уменьшилась на 2/3-х, численность населения сократилась в 2,7 раза, треть венгерского этноса перешла в состав соседних государств.

Отмечается, что на протяжении 1920-2020 гг. в Венгрии не было властных политических сил различных направлений и течений, которые признавали бы Трианонский мирный договор справедливым. Одновременно, правящие политические элиты соседних с Венгрией государств считали и считают условия Трианона справедливыми. Такие противоположные оценки последствий Версаля порождали антагонизм, делали невозможным достижение компромисса между странами Центрально-Восточной Европы.

Обращается внимание на то, что во времена доминирования в Европе коалиции стран во главе с Германией Версальского мирного договора, в том числе и Трианонский, были демонтированы, вводился новый порядок, в котором активную роль сыграли оппоненты Версаля – Германия, Италия, Япония, СССР, Венгрия, Болгария.

Отмечается, что победители Второй мировой войны восстановили границы стран союзниц Германии в Европе, согласно собственным геополитическими интересами, что на 70% отвечали границам, установленным Антантой после Первой мировой войны. Парижским мирным договором от 10 февраля 1947 г. над Венгрией были восстановлены трианонские границы. СССР, Великобритания, Франция и США действовали с гегемонистских позиций, руководствовались правом победителя и во многом навязали побежденным странам дискредитированные условия Версальской системы, не сделали надлежащих выводов и не выстроили международные отношения на приближенных к справедливости принципах, а сохранили соответствующими договорами осложненные территориальные противоречия прошлого.

Указывается, что угроза ассимиляции и исчезновения заграничных венгров – одна из главных причин активизации современной Венгрии. Меры для преодоления синдрома расчлененности венгерской нации в Центрально-Восточной Европе, который продолжается уже столетие, дают незначительные результаты; темпы сокращения численности венгров в соседних государствах на протяжении последнего века являются наибольшими, поэтому Будапештом считается, что нет времени для промедления с введением автономии для заграничных венгров, потому что через следующие 25 лет сама потребность в ней отпадет через их исчезновение.

Подчеркивается, что уровень обеспечения прав венгерского меньшинства Закарпатья особенно сказывается на взаимоотношениях Венгрии с Украиной. Оздоровление отношений между Венгрией и Украиной имеет минимальные шансы, поскольку позиции сторон о порядке применения образовательного и языкового законов в Закарпатье не совпадают.

Учитывая решительную активность Венгрии и венгерских иностранных сообществ в 2020 г. (столетие подписания Трианонского мирного договора 4 июня 1920 г.), сделаны выводы, что данная проблема не только не потеряет актуальности, но и значительно усилится.

Ключевые слова: Трианонский мирный договор, титульная нация и меньшинство, межэтнические проблемы, зарубежные венгры, двойное гражданство, автономия, язык образования меньшинств, роль государственного языка.

Derzhaliuk M. The Treaty of Trianon as a Source of Instability in the Central-Eastern Europe (Part 1).

The article notes that the Trianon Peace Treaty of June 4, 1920 between the Entente countries and Hungary, as a result of the First World War, turned out to be, like all the other six treaties of the Versailles system, mostly unfair. In the forcibly the territory of Hungary decreased by 2/3, the population decreased 2,7 times, a third of the Hungarian ethnic group became part of neighboring states.

It is noted that during 1920-2020. In Hungary, there were no powerful political forces of various trends and trends that would recognize the Trianon Peace Treaty as just. At the same time, the ruling political elites of the neighboring states of Hungary considered and still consider the conditions of the Trianon fair. Such opposite assessments of the consequences of Versailles engendered antagonism, making it impossible to reach a compromise between the countries of Central-Eastern Europe.

Attention is drawn to the fact that during the domination in Europe of the coalition of countries led by Germany of the Versailles Peace Treaty, including the Trianon, were dismantled, a new order was introduced, in which opponents of Versailles – Germany, Italy, Japan, the USSR, played an active role. Hungary, Bulgaria.

It is noted that the winners of the World War II restored the borders of the countries of Germany's allies in Europe, in accordance with their own geopolitical interests, which corresponded by 70% to the borders established by the Entente after the World War I. The Trianon borders were restored over Hungary by the Paris Peace Treaty of February 10, 1947. The USSR, Great Britain, France and the United States acted from a hegemonic position, were guided by the right of the winner and in many respects imposed on the defeated countries the conditions of the Versailles system were discredited, did not draw proper conclusions and did not build international relations on principles close to justice, but preserved the complicated territorial contradictions of the past with the corresponding treaties.

It is indicated that the threat of assimilation and disappearance of foreign Hungarians is one of the main reasons for the revitalization of modern Hungary. Measures to overcome the syndrome of the dismemberment of the Hungarian nation in Central-Eastern Europe have been going on for centuries with little results; The rate of decline in the number of Hungarians in neighboring states over the past century is the highest, so Budapest believes that there is no time to delay the introduction of autonomy for foreign Hungarians, because in the next 25 years the very need for it will disappear through their disappearance.

It is emphasized that the level of ensuring the rights of the Hungarian minority in Transcarpathia especially affects the relationship of Hungary with Ukraine. The improvement of relations between Hungary and Ukraine has minimal chances, since the positions of the parties on the procedure for the application of educational and language laws in Transcarpathia do not coincide.

Taking into account the decisive activity of Hungary and the Hungarian foreign communities in 2020 (the century of the signing of the Trianon Peace Treaty on June 4, 1920), it is concluded that this problem will not only not lose its relevance, but will significantly increase.

Keywords: Trianon Peace Treaty, titular nation and minority, interethnic problems, foreign Hungarians, dual citizenship, autonomy, language of education of minorities, the role of the state language.